

DOI 10.31558/2519-2949.2023.3.11

УДК 32:316.3(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3281-6138>*Шайгородський Ю. Ж., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

СУСПІЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ ЯК ЗМІНА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Статтю присвячено аналізу сучасних, спричинених повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну, суспільно-політичних змін. Наголошується на аксіологічному характері цих змін. Показано, що злочинне, нічим не спровоковане російське воєнне вторгнення в Україну у 2022 році не лише кардинально змінило життя людей, але й позначилося на структурі ціннісних орієнтацій українських громадян. Реальна загроза державі, її суверенітету та територіальній цілісності – згуртувала й мобілізувала українське суспільство, а зміни ціннісних пріоритетів населення України стали основою його ціннісно-орієнтаційної єдності.

Аргументовано, що ціннісно-орієнтаційна єдність є ключовою характеристикою системи соціальних зв'язків, ґрунтується на близькості оцінок, установок, консенсусності цінностей, позицій стосовно найбільш суспільно значущих подій, мотивує поведінку і впливає на вибір поведінкових моделей громадян. Обґрунтовано тезу про те, що здатність українських громадян до суспільної мобілізації та єднання у відсічі російській агресії є результатом становлення та розвитку в Україні громадянського суспільства, його розбудови на основі самоорганізації та взаємодопомоги.

Проаналізовано окремі показники емоційного стану українських громадян. Акцентовано, що превалювання негативних емоцій має об'єктивний характер, а зміна домінантних почувань є певною психологічною реакцією на відсутність очікуваних швидких і безумовно позитивних результатів. Показано, що попри високий рівень психологічної напруги, суспільство залишається консолідованим, а національна єдність зостається основою протистояння російській агресії та однією з умов перемоги у цій війні. Запропоновано окремі напрями посилення суспільної єдності та взаємодопомоги, формування громадської думки та підвищення рівня довіри до органів влади.

Ключові слова: суспільна консолідація, національна єдність, цінності, державотворення, ціннісно-орієнтаційна єдність, політична поведінка.

Постановка проблеми. Попри смерті й руйнування, попри вимушене переселення мільйонів українських громадян, попри постійні повітряні обстріли, російське воєнне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року консолідувало українське суспільство. Ця консолідація стала можливою завдяки усвідомленню громадянами України цінності держави, її суверенітету і територіальної цілісності, укоріненню у свідомості загальнолюдських, демократичних цінностей і готовності їх захищати зі зброєю в руках. Історія суспільного розвитку свідчить, що рівень національної єдності зростає коли виникають реальні загрози ціннісним основам суспільства, у часи екзистенційних викликів. Такими були й загальнонаціональний референдум 1 грудня 1991 року, коли громадяни України висловились на підтримку її незалежності, й боротьба за право демократичного вибору під час Помаранчевої революції, й відстоювання цивілізаційного шляху розвитку під час Революції гідності та протистояння російській агресії.

Метою та завданнями статті є визначення основних чинників суспільної консолідації громадян України в умовах протистояння російській воєнній агресії, обґрунтування аксіологічного характеру цього соціально-психологічного явища та виокремлення основних його складових.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році кардинально змінило життя людей, позначилося на світосприйнятті та на картині світу, на структурі ціннісних орієнтацій українських громадян. Водночас російська воєнна агресія проти України вплинула й на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності. Ця єдність постає ключовою характеристикою системи соціальних зв'язків, ґрунтується на ступені збігу оцінок, установок і позицій стосовно найбільш суспільно значущих

подій, ідей та нагальних завдань, а як система загально визначених, консенсусних базових цінностей – виконує регулятивну функцію соціуму. І якщо сукупність цінностей окремої людини утворює її особистісну ціннісну систему, то сукупність цінностей населення країни – формує ціннісну систему суспільства. Безумовно, вона не є однорідною, але домінуючі цінності визначають загальний зміст і спрямованість розвитку цієї системи, зрештою – суспільні пріоритети. Тож ця ціннісно-орієнтаційна домінуюча, з одного боку – опосередковується суспільно-політичними змінами, з другого – опосередковує їх, адже ціннісні пріоритети громадян змінюються під впливом зовнішніх чинників – подій, явищ, обставин.

Важливою характеристикою ціннісних орієнтацій, як складної інтегративної мотиваційно-смыслові структури особистості, як сукупності установок, мотивів, інтеріоризації моральних норм є їх здатність, через визначення ціннісних пріоритетів, – регулювати поведінку. Коли мовиться про ціннісні пріоритети, йдеться про перевагу одних цінностей над іншими. Ціннісні пріоритети – соціально зумовлені, мають характер потреб і спираються на оцінку процесів і явищ, на досвід та на уявлення про належне. Ця сукупність оцінок та уявлень і є підставою для виокремлення пріоритетних цінностей. І якщо змістовно ціннісні орієнтації дорослої людини здебільшого є стабільними упродовж всього життя, то ціннісні пріоритети – змінними.

Принагідно зауважимо, що поняття «переоцінки цінностей», яке нині часто використовується, зокрема науковцями, в оцінці сучасних ціннісних змін, на нашу думку, є не зовсім виправданим. Очевидно, що процес «переоцінки цінностей» (ревалоризації), за часів новітньої української історії, більшою мірою був притаманний періоду Перебудови в СРСР та періоду становлення незалежної України, коли цінності «свобода», «права людини», «громадянство», «справедливість», «відповідальність», «толерантність» тощо наповнювалися новим змістом і набували нових оцінних ознак. Протягом останніх десятиліть українські громадяни «вивільнилися» від «радянських» трактувань цих та інших цінностей, й загалом – від ідентифікації себе з колишнім Союзом. Якщо, за результатами соціологічних моніторингових досліджень, у 1992 році громадянами СРСР уважали себе 12,7%, а передусім – громадянами України – 45,6%, то у 2023 році ці показники змінилися: передусім громадянином України назвали себе 79,5%, а колишнього Радянського Союзу – 1,1% (при статистичній похибці вибірки 2.2%) [1].

Соціологічні опитування 2022 року, після повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, засвідчили стрімке зростання показників підтримки української незалежності. На запитання «Як би Ви проголосували, якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України» абсолютна більшість – 97% (86% однозначно й 11% скоріше) зробили б це. Навіть порівняно з попереднім, 2021 роком цей показник зріс з 80 до 97%, а порівняно з 2012 роком – з 62 до 97% [2]. Водночас майже 89% респондентів, опитаних соціологами у 2023 році заявили про те, що вони пишаються своїм українським громадянством [3]. Тож нині, на наше переконання, йдеться не скільки про «переоцінку цінностей», скільки – про «переоцінку значущості цінностей», або ж – про визначеність їх пріоритетності в структурі ціннісних орієнтацій, адже, зрештою, як наголошував Г. Рікерт, «цінності не є дійсністю ні фізичною, ні психічною. Сутність їх полягає в значущості, а не в фактичності» [4].

Очевидними пріоритетними цінностями, які зумовили єдність українців у відсічі російській агресії, постали цінності безпеки, свободи, територіальної цілісності та суверенітету держави, її незалежності та самостійності, її майбутнього, власного майбутнього, майбутнього рідних та близьких. Воєнна загроза не лише вплинула на ціннісні пріоритети населення України, але й зумовила зміну поведінкових моделей та їх морально-етичних основ.

Звернімося до результатів соціологічних досліджень, які здійснювалися вітчизняними науковцями перед початком російської воєнної агресії та протягом восьми років до початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну. Ці дослідження були спрямовані на визначення чинників тривог та страхів населення. Їх узагальнені результати наведено в табл. 1.

Наведені дані свідчать, що напередодні подій 2014 року серед пріоритетних були здебільшого цінності соціально-економічного характеру: небезпека «зростання цін», рівня «безробіття», «невиплат заробітної плати, пенсій» тощо. Серед безпекових – найсуттєвішим було побоювання «зростання рівня злочинності». Ledь кожного десятого інтерв'юера турбував потенційний «напад зовнішнього ворога на Україну» (див. табл. 1, 2013 рік). Суттєво – шестеро – цей показник зріс у 2014 році – після тимчасової окупації Російською Федерацією АР Крим та міста Севастополя і початку воєнної агресії РФ на Сході України. В цей час втричі, на думку респондентів, зросла небезпека розпаду України як держави (див. табл. 1, 2014 рік). Загалом, під впливом подій 2014 року

Таблиця 1

**Чинники тривоги та страхів населення України.
Динаміка змін 2013–2021 рр. ***

*(Результати відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чого люди бояться зараз найбільше?», %)*

<i>Варіанти відповідей**</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>Серед. показн. (2013–2021), %</i>
Зростання цін	79,6	63,0	75,4	81,0	77,1	74,3	69,3	64,9	70,4	72,8
Безробіття	78,1	60,2	70,3	72,6	60,6	57,8	52,6	70,7	61,5	64,9
Невиплати зарплат, пенсій тощо	75,4	60,8	68,5	61,0	62,7	57,0	53,2	57,8	53,3	61,1
Війни на Сході України	-	-	-	-	-	-	-	-	46,8	46,8
Зростання злочинності	49,3	42,5	41,3	51,3	42,8	43,4	41,4	41,0	32,6	42,8
Нападу зовнішнього ворога на Україну	9,5	59,6	51,8	42,7	38,3	36,9	41,1	42,6	34,3	39,6
Зараження загрозливими для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД тощо)	36,6	17,4	19,6	23,7	23,2	23,2	23,1	27,9	19,2	33,3
Пандемії коронавірусу (COVID-19)	-	-	-	-	-	-	-	43,8	41,8	
Зупинки підприємств	36,4	36,0	38,7	37,8	33,5	27,4	26,0	37,7	24,8	33,1
Голоду	29,8	33,4	39,0	38,8	32,6	27,3	23,6	34,6	33,1	32,5
Розпаду України як держави	14,4	45,9	29,3	32,5	27,9	25,6	28,8	28,2	20,9	28,2
Холоду в квартирі	18,4	23,7	25,6	29,4	25,0	31,3	24,0	22,5	27,0	25,2
Масових вуличних безпорядків	18,6	32,8	26,2	28,1	21,8	21,4	26,0	20,9	12,8	22,6
Міжнародних конфліктів	14,3	35,0	20,1	24,9	17,4	20,1	20,3	22,9	11,6	20,7
Встановлення диктатури в країні	18,3	16,8	17,4	20,3	17,7	19,1	12,5	12,7	13,4	16,5
Забрудненого довкілля	-	-	-	-	-	-	-	-	16,3	16,3
Напливу біженців і переселенців	7,4	13,9	15,1	20,4	13,2	12,3	10,9	11,8	13,9	13,2
Повернення до старих порядків часів застою	8,0	12,0	13,1	10,9	11,1	11,3	16,1	12,9	-	11,9
Міжрелігійних конфліктів	8,6	12,3	7,8	11,2	8,2	14,7	13,7	13,8	7,9	10,9
Наслідків катастрофи на ЧАЕС	18,6	9,2	12,2	11,9	10,6	12,2	9,0	9,2	4,7	10,8
По-справжньому нічого не бояться	4,8	1,8	0,9	1,3	3,2	3,4	3,7	3,2	2,7	2,8
Інше	1,7	5,1	3,7	3,6	1,9	0,5	1,0	0,7	0,9	2,1

* Складено за: [5–8].

** Здійснено ранжування за середнім значенням показника фактора (2013–2021 рр.).

суттєво зросли показники, пов'язані зі сферою громадської безпеки – побоювання масових вуличних заворушень (з 18,6% у 2013 році до 32,8% у 2014-му), міжнаціональних конфліктів – з 14,3% до 35% відповідно. На цьому тлі, навіть страхи, пов'язані з особистою безпекою, зменшилися вдвічі (страх «зараження загрозливими для життя інфекціями», небезпека «наслідків катастрофи на ЧАЕС»).

Протягом восьми років, що передували повномасштабному російському воєнному вторгненню, поступово, в оцінках громадян, зростали показники ціннісних пріоритетів соціального та економічного характеру. Серед чинників тривоги «небезпека нападу зовнішнього ворога на Україну», починаючи з 2014 року, поступово зменшувалася і в 2021-му була співмірною з побоюваннями «зростання злочинності в країні» (відповідно – 34,3% та 32,6%), а «розпаду України як держави», напередодні великої війни, побоювався лише кожний п'ятий респондент (20,9%). Очевидно, суттєвим чинником впливу на настрої населення та сприйняття суспільно-політичних процесів напередодні повномасштабного воєнного вторгнення була заспокійлива риторика керівництва держави [9].

Попри все, 24 лютого 2022 року, на тлі ракетних обстрілів міст та сіл України, початку стихійної евакуації мешканців міст і сіл, десятки тисяч українських громадян прийшли до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, до центрів комплектування батальйонів територіальної оборони, щоб зі зброєю в руках стати на захист своєї Батьківщини [10; 11]. Вже протягом перших днів великої війни стрімко зросла довіра громадян до державних інститутів. За тиждень, після початку повномасштабного воєнного вторгнення в Україну, 1 березня 2022 року, соціологічною групою «Рейтинг» було оприлюднено результати першого, в умовах війни, соціологічного опитування українських громадян (28.02.2022–01.03.2022) [12]. 98% респондентів заявили про підтримку Збройних Сил України, 93% – про підтримку діяльності Президента України. (Зазначимо, що протягом тижня після початку великої війни рейтинг Президента України зріс більше ніж удвічі – з 41% (порівняно з довоєнним опитуванням 11–18 лютого 2022 року). 84% респондентів заявили про підтримку дій місцевих голів. Оцінюючи ситуацію в країні, наприкінці лютого 2022 року, 90% опитаних заявили про відчуття надії й лише 5% – розчарування. Порівняно з довоєнними часами кількість тих, хто відчуває надію зросла утричі, а максимальний рівень цього показника соціологи зафіксували у всіх регіонах країни.

Більшість респондентів-мешканців усіх регіонів країни заявили також про беззастережну віру в перемогу України – 88% опитаних висловили впевненість у тому, що Україна зможе відбити напад Росії. Лише 10% опитаних не мали такої впевненості. Прикметно, що відповідаючи на це запитання за місяць до повномасштабного вторгнення, впевненість у змозі ефективного протистояння можливій російській агресії висловлювали 56% опитаних, а сумнів щодо цього – 38% респондентів. Водночас 80% опитаних соціологами респондентів (90% чоловіків та 70% жінок) заявили про свою готовність зі зброєю в руках відстоювати територіальну цілісність України [12].

Найвищими, за всю історію соціологічних опитувань, виявилися і показники підтримки вступу України до Європейського Союзу та НАТО – 86% заявили про підтримку приєднання до ЄС, 76% – за вступ в НАТО (проти, відповідно, 65% та 60%, порівняно з результатами опитування за місяць до великої війни – у січні 2022 року). В березні 2022 року за приєднання до ЄС та за вступ в НАТО висловилися більшість респондентів усіх регіонів України та усіх вікових груп. Понад те, більшість опитаних (61%) висловили впевненість у приєднанні України до Європейського Союзу протягом найближчих двох років. За результатами опитування КМІС, оприлюдненого [13] в червні 2023 року вже 89% респондентів заявили про своє бажання бачити Україну в складі НАТО. Суспільство – консолідувалося з питання вступу України до НАТО та демонструє єдиність – у всіх регіонах абсолютна більшість підтримують такий крок: від 79% на Сході до 93% на Заході країни.

Попри щоденні бомбардування українських міст та посилення економічних проблем, понад 70% (немислимий для довоєнної України показник) вважали, що події в країні розвиваються у правильному напрямку. (Водночас зазначимо, що за результатами опитування [1], у 2022 та 2023 рр. економічну ситуацію в країні респонденти оцінили відповідно в 4,6 та в 4,4 бала за 10-бальною шкалою, що є найвищими показниками за весь час (починаючи з 1994 р.) соціологічного моніторингу цього показника).

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну суттєво змінило ціннісні пріоритети українських громадян. Демократія, соборність держави та її територіальна цілісність під час великої війни не лише стали пріоритетними, але й набули конкретних форм. Прагнення матеріального добробуту поступилися прагненням збереження демократичного шляху розвитку України та її державної незалежності (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка змін ціннісних домінант населення України, %

Оцінка ступеня важливості	Сума відповідей «дуже важливо» та «скоріше важливо»					
	2012	2014	2016	2018	2020	вересень 2022
Матеріальний добробут	94,5	92,3	92,4	95,4	91,0	73,3
Міцна сім'я	95,2	94,5	96,8	94,3	92,9	94,1
Державна незалежність України	70,0	80,4	82,3	81,3	80,6	97,1
Демократичний розвиток країни	67,8	74,4	75,3	79,1	70,4	94,0

Складено за: [14].

Варто наголосити на тому, що здатність українства до суспільної мобілізації, єднання у відсічі російській агресії є результатом досить тривалого, часто – суперечливого, процесу суспільного розвитку, становлення в Україні громадянського суспільства, усвідомлення його ваги й значущості. Свідченням та переконливим підтвердженням цього є практика останніх десятиліть [15]. Це й самоорганізовані громадські рухи (з регіональним представництвом) під час Помаранчевої революції та Революції гідності, й об'єднання волонтерів для допомоги добровольчим загонам у перші роки воєнного вторгнення Росії в Україну, й благодійна допомога переміщеним з тимчасово окупованих територій Сходу України та АР Крим. В березні 2014 року близько 500 добровольців із самооборони Майдану створили перший Добровольчий батальйон і склали присягу на вірність українському народові. Інтегровані в структури Міністерства оборони України, понад 80 добровольчих батальйонів стали провісниками воєнізованих підрозділів територіальної оборони країни й ухвалення Закону України «Про основи національного спротиву» [16].

З перших днів великої війни громадяни України виявили свою здатність до самоорганізації та суспільної мобілізації через створення волонтерських об'єднань громадян. Волонтерська діяльність в Україні, з одного боку, є підтвердженням класичного визначення соціальної мобілізації Ч. Тіллі – «переходу від стану відносного спокою до стану підвищеної активності, одним із важливих компонентів колективної дії та колективної поведінки в суспільстві» [17], з другого, – спростуванням твердження цього науковця про те, що більшість таких мобілізацій є ініційованими «згори» та спрямованими на підпорядкування населення потребам його верхівки [18]. Адже всенародний рух підтримки Збройних Сил України після початку повномасштабного воєнного вторгнення російських агресорів, допомога людям, які через війну російську воєнну агресію вимушені були покинути свої домівки, не були ініційовані «верхівкою», а стали беззаперечним і водночас – системним, самоорганізованим явищем.

В цьому контексті, варто наголосити на тому, що за умов екзистенційної загрози країні, її незалежності та територіальній цілісності, свободі, демократичному шляху розвитку саме через самоорганізацію та суспільну мобілізацію реалізується громадська активність, єднання громадян для подолання викликів та загроз. Разом з тим, варто визнати й те, що події останнього часу довели неефективність донині наявної системи взаємодії держави з громадськістю та її інститутами. Адже першими до організації волонтерської допомоги ЗСУ долучилися передусім не «легалізовані відповідно до законодавства» інститути громадянського суспільства, а ініціативні, об'єднані конкретною метою громадяни, «неформальні» лідери громадської думки. У критичні для країни часи боротьби з російською воєнною агресією самоорганізовані громадяни через «нелегалізовані» організації добровільно взяли на себе функції «провідників» суспільної консолідації. Досить часто, долаючи бездіяльність чиновників, поза державними програмами налагодилася система збору коштів на потреби української армії, забезпечення харчовими продуктами, ліками, військовим обладнанням і навіть зброєю. Нові рухи, зазвичай, не формалізують свою діяльність (зокрема в частині визначення правил членства, узгодження й реєстрації статуту, програми тощо), але охоплюють широкі сфери комунікації та практичної діяльності.

В Україні триває війна. Ворог безжально й цинічно обстрілює житлові квартали міст та нищить все, до чого може дотягнутися – промислові й сільськогосподарські підприємства, інфраструктурні

об'єкти, навчальні заклади, лікарні, міста й села. Героїзм військовиків та єдність українців у протистоянні ворогу, військова, фінансова та моральна підтримка всього світу наближають перемогу та посилюють впевненість в ній. А перемогою для українців, окрім повного припинення російських атак, буде повернення усіх територій України в міжнародно визнаних кордонах 1991 року. Саме такою є відповідь 83,5% опитаних соціологами влітку 2023 року – через 16 місяців повномасштабної війни (табл. 3).

Таблиця 3

**Результати відповідей на запитання
«Що буде достатньо для перемоги України у війні,
окрім повного припинення атак Росії?», %**

	2023
Утримання усіх зараз контрольованих Україною територій	1,6
Повернення усіх територій, крім Донбасу	1,5
Повернення усіх територій, крім Криму	3,7
Повернення усіх або більшості територій захоплених після 24 лютого 2022 року	4,1
Повернення усіх територій в кордонах 1991 року	83,5
Важко відповісти / Немає відповіді	5,5

* Наведено за: [1].

Понад те, – порівняно з довоєнним 2021 роком, вп'ятеро (навіть під час повномасштабної війни) зріс своєрідний показник оптимізму українських громадян – переконаність в кращому майбутньому своєї країни (табл. 4).

Таблиця 4

**Результати відповідей на запитання
«Що Ви думаєте про майбутнє України?», %**

	2021	2022	2023
Скоріш за все ситуація буде погіршуватись	35,0	7,7	10,8
Ситуація не буде погіршуватись, але навряд чи і покращиться	37,9	13,1	19,3
Скоріш за все ситуація буде покращуватися	13,2	76,2	66,1
Важко відповісти / Не відповідає	13,9	3,0	3,8

* Наведено за: [1].

Водночас більшість українських громадян розуміють, що ворог має потужну армію й що війна може бути досить тривалою (табл. 5). У певній частині населення поступово з'являються відчуття, що війна проти російського агресора може затягнутися навіть на невизначений час і потребуватиме ще більше жертв. Ці побоювання посилюються через прояви корупції, особливо в оборонній сфері, приклади неефективного використання бюджетних коштів та ухвалення невиважених і навіть шкідливих, на думку громадян, управлінських рішень, зокрема й щодо співпраці з міжнародними партнерами. Різке обурення викликає й неадекватний нинішній ситуації й демонстративно-зневажливий спосіб життя окремих можновладців. І якщо феномен «втоми від війни» наших партнерів по антипутінській коаліції справедливо вважають російським нарративом [19], а боротьбу з ним – реальною й доцільною [20], то для частини українських громадян тривала війна, потік негативної інформації, тривога за рідних і невизначеність стають підставою об'єктивації та породжують певну психологічну реакцію, яка набуває негативних ознак.

На цьому тлі, в українському інформаційному просторі шириться думка, що громадяни «втомилися від війни» та стали менше допомагати ЗСУ. Окремі дослідники стосовно оцінки сучасного стану українського суспільства вживають поняття «синдрому втоми від війни», пов'язуючи його з оцінкою емоційного стану громадян, задоволеністю їх фінансового забезпечення, планами на зміну місця проживання тощо. В окремих випадках соціологи навіть вимушені роз'яснювати журналістам хибність висновків стосовно цих емоційних станів [21].

Таблиця 5

**Відповідь на запитання:
«Як Ви вважаєте, скільки пройде часу поки закінчиться війна?», %**

	<i>грудень 2022</i>	<i>червень 2023</i>
Близько тижня	0,4	0,8
Кілька тижнів	1,4	0,7
Кілька місяців	13,6	9,4
Півроку-рік	49,6	34,3
Більше року	26,0	42,0
Важко відповісти	9,0	12,8

Складено за: [1].

Дійсно, результати соціологічної оцінки емоційного стану українських громадян засвідчує високий рівень стресу (про такі суб'єктивні відчуття заявляють 88% опитаних) [22]. Серед інших розповсюджених станів – напруга (42%), роздратування (31%), обережність (28%) та гнів (27%). Очевидно, що такі психологічні стани є природними після 15 місяців війни (коли здійснювалося дослідження) і тому маємо наголосити на доцільності їх аналізу як певного соціально-психологічного явища. На його формування впливають не лише зміст новин, інформація про щоденні обстріли української території, руйнування, смерті й жертви серед воїнів ЗСУ та мирних жителів, але й роздратування окремими владними рішеннями, неквапність в їх ухваленні, відсутність, на думку громадян, реальних дій спрямованих проти корупції, розподілу бюджетних коштів, організації роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військово-лікарських комісій, недбалості чиновників (а часто – свавілля) у розв'язанні проблем українських військових, внутрішньо переміщених осіб, організації безпечного середовища для мешканців (укриття, бомбосховища), організації навчального процесу в середніх загальноосвітніх закладах та закладах вищої освіти тощо. Складовими цього соціально-психологічного стану є й негативно забарвлені емоції, пов'язані з рівнем підтримки українського спротиву нашими міжнародними партнерами – військова допомога часто надходить із запізненням і не в тих обсягах, які необхідні для перемоги над ворогом, виникають ті чи ті проблеми, пов'язані з економічними інтересами, з перебуванням українських біженців від війни в європейських країнах тощо.

Всупереч тому, що згадані та інші негативні емоції мають здебільшого об'єктивні підстави, на нашу думку, не варто визначати цей стан «синдромом втоми від війни», радше – зміною домінантних емоцій, зумовлених очікуваннями – порівняно швидкими й безумовно позитивними. Українство ж, попри все, залишається консолідованим як ніколи досі, а національна єдність була і залишається основою протистояння російській агресії й наближення перемоги над ворогом, а допомога й підтримка міжнародних партнерів – її запорукою.

До підсумкових результатів дослідження окремих чинників консолідації та суспільної мобілізації українських громадян у протистоянні російській агресії можна віднести такі **висновки**.

Суспільна консолідація у протистоянні російській військовій агресії є процесом і результатом зміни ціннісних пріоритетів. Ці зміни – наслідок усвідомлення громадянами України цінності держави, її суверенітету і територіальної цілісності, ваги загальнолюдських, демократичних цінностей. Під впливом великої війни відбулися суттєві зміни у мотиваційно-смысловій структурі особистості. Вони позначилися на установках, мотивах, змісті моральних норм, виявилися у домінантних цінностях та виборі поведінкових моделей. Серед основних – захист своєї країни зі зброєю в руках, волонтерська допомога ЗСУ та постраждалим від російської військової агресії, інформаційно-комунікаційна та морально-психологічна підтримка протистояння їй.

Здатність українського суспільства до мобілізації та єднання у відсічі військовій агресії є результатом становлення й розвитку в Україні громадянського суспільства, усвідомлення його ваги у подоланні викликів та загроз.

За нинішніх умов посилюється значущість тих факторів, які впливають на масову свідомість, на формування ціннісно-орієнтаційної єдності. Провідна роль у цьому належить державі й передусім тим державним інститутам, діяльність яких спрямована на реалізацію інформаційної політики, а також – засобам масової інформації та комунікації. В цьому контексті варто переглянути форми та

методи роботи тих державних органів, які покликані впливати на зміст теле- та радіопрограм, політику медійних ресурсів.

Природними й зрозумілими є зміни емоційного стану українських громадян після багатомісячного психологічного напруження. На цей стан впливають щоденні обстріли української території, інформація про руйнування й жертви, а також – хибність, на переконання громадян, окремих владних рішень, відсутність ефективних антикорупційних дій, необґрунтованість бюджетних витрат, недоліки в роботі з надання державних послуг та у розв’язанні соціальних проблем тощо. Саме тому, важливим напрямом посилення суспільної єдності та формування громадської думки є підвищення рівня суспільної довіри до органів влади усіх рівнів. Відкритий діалог з суспільством, своєчасне й адекватне суспільним запитам та вимогам закону реагування на прояви недоброчесності державних службовців, непрофесіоналізму, корупції.

Згуртування суспільства і рівень його ціннісно-орієнтаційної єдності визначається не лише масштабністю цілей, але й узгодженням шляхів їх досягнення. У цьому сенсі вкрай важливим є відкрите обговорення наявних проблем, залучення громадян до процесу ухвалення та реалізації рішень, демонстрація єдності політичних еліт. Реалізація цього завдання можлива шляхом моніторингу суспільної думки, визначення її домінуючих тенденцій та запобігання негативним проявам.

Бібліографічний список:

1. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» після 16 місяців війни. *Інститут соціології НАН України*. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%A1%D0%9C%D0%A3%D0%A1%20-%20%D0%A2%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%96%202023.pdf
2. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17–18 серпня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
3. До 40% зросла кількість українців, які вважають, що за незалежності було більше хорошого, ніж поганого – соопитування. *Інтерфакс*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/930381.html>
4. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. Москва : Республика, 1998. 416 с.
5. Українці все менше бояться безробіття. *Зеркало недели*. URL: http://zn.ua/UKRAINE/ukraincy-vse-menshe-bojatsya-bezroboticy-i-bezdenezhya-i-vse-bolshe-raspada-strany-155595_.html
6. До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. URL: <http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 6 (20). Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. С. 483.
8. Соболева Н. Чинники тривоги та страхів населення. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ*. Вип. 8 (22). С. 376–391.
9. Зеленський попросив українців не панікувати: Не бігти по гречку й сірники. *Українська правда*. 19 січня 2022 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/19/7321021/>
10. Черги біля військкоматів: скільки охочих стати до зброї для оборони країни. *ТСН*. 24.02.2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=DkNCN2Uuz_E
11. Черги у військкомати в містах України. *The Village*. 24.02.2022. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/323053-chergi-u-viyskomati-v-mistah-ukrayini>
12. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
13. Ставлення до вступу України до НАТО та безпекові гарантії. *КМІС*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1258&page=1>
14. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. С. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 326–329.
15. Шайгородський Ю. Політична участь як чинник формування громадської думки та поведінкових моделей громадян. *Політична система України: конституційна модель та політичні практики* : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 400–445.
16. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
17. Tilly Charles. From Mobilization to Revolution. New York : Random House, 1977. P. 9–10.
18. Tilly Charles. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990: studies in Social Discontinuity. Cambridge (Mass.) : Basil Blackwell, 1990. 269 p. Maps.

19. У Зеленського розповіли, чи бачать втому світу від війни в Україні. *УНІАН*. 04.08.2023.
URL: <https://www.unian.ua/war/u-zelenskogo-rozpovili-chi-bachat-vtomu-svitu-vid-viyni-v-ukrajini-12350451.html>
20. Квашевський розповів, як варто протидіяти втомі від війни. *Укрінформ*. 04.07.2023. URL:
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3731252-kvasnevskij-rozpoviv-ak-var-to-protidiati-vtomi-vid-vijni.html>
21. Втома від війни: чи готові українці до тривалого опору російському агресору? *ГІТ*. URL:
<https://uagit.tv/2023/8/30/37384-vtoma-vid-viyny-chy-hotovi-ukrayintsi-do-tryvaloho-oporu-rosiyskomu-ahresoru-video>
22. 88% українців відчувають високий рівень стресу через війну – дослідження. *Lb.ua*. URL:
https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukrayintsi_vidchuvayut_visokiy.html

References:

1. Sotsiologichniy monitorynh «Ukrainske suspilstvo» pislia 16 misiatsiv viiny. *Instytut sotsiologii NAN Ukrainy*. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%A1%D0%9C%D0%A3%D0%A1%20-%D0%A2%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%96%202023.pdf
2. Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti (17–18 serpnia 2022). *Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
3. Do 40% zroslo kilkist ukrayintsi, yaki vvazhaiut, shcho za nezalezhnosti bulo bilshе khorosho, nizh pohano – sotsopytuvannia. *Interfaks*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/930381.html>
4. Rykkert H. Nauky o pryrode y nauky o kulture. Moskva : Respublyka, 1998. 416 s.
5. Ukraincy vse menshe boyatsya bezraboticy. *Zerkalo nedely*. URL: http://zn.ua/UKRAINE/ukraincy-vse-menshe-boyatsya-bezraboticy-i-bezdenezhya-i-vse-bolshe-raspada-strany-155595_.html
6. Do 26-yi richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy: tendentsii zmin hromadskoi dumky. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva*. URL: <http://dif.org.ua/article/do-26-richnytsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
7. Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. Vyp. 6 (20). Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2019. 483 s.
8. Sobolieva N. Chynnyky tryvoh ta strakhiv naselennia. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 ROKIV NEZALEZHNOSTI*. Vyp. 8 (22). S. 376–391.
9. Zelenskyi poprosyv ukrayintsi ne panikuvaty: Ne bihty po hrechku y sirnyky. *Ukrainska pravda*. 19 sichnia 2022 roku. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/01/19/7321021/>
10. Cherhy bilia viiskkomativ: skilky okhochykh staty do zbroi dlia oborony krainy. *TSN*. 24.02.2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=DkNCN2Uuz_E
11. Cherhy u viiskkomaty v mistakh Ukrainy. *The Village*. 24.02.2022. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/323053-cherhi-u-viyskomati-v-mistah-ukrayini>
12. Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022). *Sotsiologichna hrupa «Reitynh»*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
13. Stavlennia do vstupu Ukrainy do NATO ta bezpekovi harantii. KMIS. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1258&page=1>
14. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022 : kolektyvna monohrafiia / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2022. S. 326–329.
15. Shaihorodskyi Yu. Politychna uchast yak chynnyk formuvannia hromadskoi dumky ta povedinkovykh modelei hromadian. *Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky* : monohrafiia / kol. avt.: Zelenko H. I. (ker., nauk. red.) ta in. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. S. 400–445.
16. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu : Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 2021 r. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
17. Tilly Charles. From Mobilization to Revolution. New York : Random House, 1977. P. 9–10.
18. Tilly Charles. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990: studies in Social Discontinuity. Cambridge (Mass.) : Basil Blackwell, 1990. 269 p. Maps.
19. U Zelenskoho rozpovily, chy bachat vtomu svitu vid viiny v Ukraini. *UNIAN*. 04.08.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/u-zelenskoho-rozpovily-chy-bachat-vtomu-svitu-vid-viyni-v-ukrajini-12350451.html>
20. Kvasnievskyi rozpoviv, yak var-to protydiaty vtomi vid viiny. *Ukrinform*. 04.07.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3731252-kvasnevskij-rozpoviv-ak-var-to-protidiati-vtomi-vid-vijni.html>
21. Vtoma vid viiny: chy hotovi ukrayintsi do tryvaloho oporu rosiyskomu ahresoru?. *HIT*. URL: <https://uagit.tv/2023/8/30/37384-vtoma-vid-viyny-chy-hotovi-ukrayintsi-do-tryvaloho-oporu-rosiyskomu-ahresoru-video>
22. 88% ukrayintsi vidchuvaiut vysokiy riven stresu cherez viinu, – doslidzhennia. *Lb.ua*. URL: https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukrayintsi_vidchuvayut_visokiy.html

Shaihorodskyi Yu. J. Social mobilisation as a change in value priorities

The article is devoted to the analysis of current socio-political changes caused by the full-scale Russian military invasion of Ukraine. The author emphasises the axiological nature of these changes. It is shown that the criminal, unprovoked Russian military invasion of Ukraine in 2022 not only dramatically changed people's lives, but also affected the structure of value orientations of Ukrainian citizens. A real threat to the state, its sovereignty and territorial integrity has united and mobilised Ukrainian society, and changes in the value priorities of the Ukrainian population have become the basis of its value and orientation unity.

It is argued that value-oriented unity is a key characteristic of the system of social relations, based on the closeness of assessments, attitudes, consensus of values, positions on the most socially significant events, motivates behaviour and influences the choice of behavioural models of citizens. The author substantiates the thesis that the ability of Ukrainian citizens to mobilise and unite in countering Russian aggression is the result of the formation and development of civil society in Ukraine, its development on the basis of self-organisation and mutual assistance.

Some indicators of the emotional state of Ukrainian citizens are analysed. It is emphasised that the prevalence of negative emotions is objective, and the change in dominant feelings is a certain psychological reaction to the lack of expected quick and unconditional positive results. It is shown that despite the high level of psychological tension, society remains consolidated, and national unity remains the basis for countering Russian aggression and one of the conditions for victory in this war. The author proposes some directions for strengthening social unity and mutual assistance, shaping public opinion and increasing the level of trust in the authorities.

Keywords: *social consolidation, national unity, values, state-building, value-oriented unity, political behaviour.*